

El sepulcre megalític d'Alcaidús. Avanç de l'excavació

LLUÍS PLANTALAMOR MASSANET
JOSEP MARQUÈS MOLL

Situació

Al límit mateix dels termes de Maó i Alaior, el camí de Cotaina passa per una elevació del terreny on hi ha les cases del lloc de Montplè. En aquest indret s'hi localitzen dues sepultures megalítiques que ja foren estudiades fa anys per J. Flaquer i Fàbregas.

El sepulcre de Montplè, està situat a llevant del petit turó i a la banda del camí on es situen les cases de la finca, dins el terme de Maó; presenta una cambra rectangular amb entrada per una llosa perforada. El d'Alcaidús és a "ses tanques de Montplè", ja dins el terme d'Alaior, just a la banda nord del camí, quasi davant les cases de Montplè.

Antecedents

Com ja hem assenyalat, el lloc va ser objecte d'estudi per Joan Flaquer i Fàbregas, que excavà els dos sepulcres i entregà el material al Museu de Menorca. Han estat diversos els autors que han esmentat aquests treballs. Els monuments foren, també, tornats a estudiar per un de nosaltres en anteriors ocasions, tot aportant nova documentació.

Aprofitant els materials ossis dipositats per Flaquer al Museu, també es pogueren fer unes analítiques que ens permeteren situar un moment d'ús del sepulcre de Montplè. Degut al temps i a que Flaquer inclou dins la mateixa denominació els dos monuments, es fa difícil veure a quin dels dos monuments pertanyen els resultats, encara que una lectura detallada de la memòria ens fa decantar per la hipòtesi que el monument que excavà Flaquer és el d'Alcaidús i és encara dubtosa la seva intervenció al de Montplè.

És a finals de l'any 2000 que, amb motiu de l'obertura d'un portell a la paret de la tanca per la construcció d'un nou habitatge dins d'aquesta parcel·la, la tallada de vegetació i la remoció superficial de terra, posa de manifest que la intervenció de Flaquer no havia exhaurit els nivells arqueològicament fèrtils. És per això i per la necessitat de marcar l'àrea de protecció del jaciment abans de començar les obres, que es decidí fer una excavació arqueològica d'urgència amb l'autorització del Consell Insular de Menorca i el vist i plau del Dr. Juan Antonio Seguí Mercadal, propietari dels terrenys. Els treballs d'excavació es realitzaren amb la col·laboració de personal del servei de patrimoni del Consell Insular de Menorca.

L'equip dirigit pels que subscriuen i amb l'especial col·laboració de Gabriel Gelabert Perelló, com equip del Museu de Menorca, ha estat el qui ha dut a terme totes les tasques d'excavació i documentació del monument.

L'abundància de material ceràmic que proporcionà el jaciment i les inclemències del temps, van aconsellar iniciar d'immediat la neteja dels materials i a hores d'ara es continua amb les tasques d'inventari i estudi dels materials i amb diverses analítiques, que després haurem d'interpretar en el seu context.

Desenvolupament dels treballs de camp

En el moment d'intervenir al jaciment ja s'havia fet una primera neteja de vegetació i remoció superficial de terra en algun punt. Tot i això, va ser necessària una segona neteja de vegetació per marcar els punts de la quadrícula que agafés tot el monument i l'àrea immediata. La quadrícula es va fer d'acord amb els eixos longitudinals i transversals del monument. D'aquesta manera es va marcar un rectangle de 10 per 11 metres dividit en quadres de 1 x 1 m signats amb les majúscules A, B, C, D, E, F, G, H, I i J en sentit transversal a la façana i amb els nombres 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11 en sentit longitudinal. El punt més alt sobre la llosa perforada de l'entrada ens serví de cota 0 per situar també en profunditat totes les troballes de l'excavació, que es plantejà per unitats estratigràfiques, que es van excavar per extensió, una volta definides. (Làmina XIX, 1 i 2; Làmina XX, 3).

A l'excavació es va poder documentar que la intervenció de Flaquer va ésser molt exhaustiva, tenint en comte l'època en que aquesta es va fer, ja que foren molt poques les restes trobades a l'interior de la cambra. També sembla encertada la informació de Flaquer que el lloc on hi ha el monument va ser utilitzat com a pedrera a mitjans del segle XIX. El que sembla que no va excavar va ser l'exterior del monument, on hi trobarem gran quantitat de material ceràmic, encara que molt trencat, i un nombre considerable d'ascles de sílex. Així doncs, les feines d'estudi del material, que tot just han començat, es presenten complexes.

Descripció del monument

Dins la línia general dels sepulcres megalítics menorquins el cas d'Alcaidús estaria classificat com un sepulcre de corredor. Té l'accés mitjançant un escaló que dóna pas al corredor, del qual es conserva solament la llosa de la part dreta, encara que una mica desplaçada.

Una gran pedra perforada, amb un rebaix per encaixar-hi la porta, dóna pas a la cambra. Aquesta pedra perforada està encaixada al terra amb pedres més petites en forma de falca. (Làmina XX, 4)

La cambra està tancada a l'est per una gran llosa, de la qual avui només conservem la part inferior; al nord és delimitada per dues grans lloses, encara que originàriament n'hi havia una tercera; i al sud per tres lloses posades, com la resta, en posició vertical. (Làmina XXI, 5 i 6).

Totes aquestes grans pedres reposen sobre un solc fet a la roca mare i s'acaben d'encaixar amb petites pedres a manera de falques. (Làmina XXI, 7). De totes maneres no creiem que aquest petit rebaix a la roca natural fos suficient per aguantar tota aquesta estructura i entenem que allò que donava solidesa al conjunt era el túmul que es construí just al voltant de tot el monument, fet amb grans pedres i omplint els petits espais que hi quedaven al mig amb pedres més petites. Aquesta estructura la trobem encara ben conservada a la part meridional i un parell de filades a la cara nord.

Problemàtica per a la classificació dels materials i cronologia

És evident que fins que no tinguem la totalitat del material net i ben documentat no podrem fer una classificació tipològica definitiva ni establir un marc cronològic per aquest material.

Com ja hem assenyalat, aquest jaciment ens ha proporcionat una gran quantitat de material ceràmic, molt fragmentat i amb gran quantitat de concrecions per haver estat cobert per unes terres molt argiloses.

Tot i això podem fer un primer avançament dels materials que tenim després d'haver-ne fet la neteja d'aproximadament el 90%.

Quant a les formes que trobem, les podem dividir en :

- Contenedors cilíndrics de base plana o arrodonida amb monyons laterals superposats, alguns d'ells perforats, o decorats amb cordons laterals i vores de secció recta.
- Vasos tipus *Horguen*.
- Vasos esfèrics de parets obertes o tancades.
- Vasos globulars, freqüentment amb vores rectes inclinades cap a l'interior i monyons perforats.
- Vasos troncocònics amb cordons i incisions verticals
- Plats o tapadores còniques amb vora oberta que en algun cas està decorada amb un cordó.
- Vasos de boca oberta freqüentment amb peu diferenciat.
- Peus de trípod, possiblement de vasos globulars o esfèrics.
- Vasos carenats.

La major part dels fangs són compactes i varien dels tons grisos al negre i freqüentment s'acaben amb un espatulat a l'exterior. També trobem pastes més clares de tons rosats i ocres que, en alguns casos, ens recorden les ceràmiques púniques de fabricació eivissenca (púnico-ebusitanes) per la seva textura i color, tot salvant-ne la gran diferència cronològica.

La major part dels desgreixants són silícies, encara que hem pogut observar algun fragment amb desgreixants càlcics.

Tots els grups ceràmics trobats a les coves amb façana megalítica de Biniai Nou els trobem representats també al sepulcre d'Alcaidús. Això ens fa pensar en un marc cronològic que va del III mil·lenni fins a la primera meitat del II mil·lenni aC, amb un fort contacte amb les ceràmiques dels grups sards de Bonnanaro, Monteclaro i sub-Ozieri. Aquest fet queda reforçat si comparem aquests materials amb els materials pretalaiòtics de Biniac-I'Argentina que han estat datats per TLD entre la segona meitat del III mil·lenni i inicis del II mil·lenni aC.

Comparant tots aquests grups de materials amb els d'Alcaidús veiem, possiblement, que en aquest jaciment trobem un major percentatge de material comú a les fases antigues de Biniai Nou (formes globulars amb anses amb perforacions verticals). Si a aquest fet hi afegim la troballa de decoracions impreses que ens recorden els grups del neolític final i possibles tapadores o plats de forma cònica, podríem establir un primera utilització d'aquest monument a unes fases lleugerament més antigues.

Aquestes datacions proposades contrasten amb les datacions absolutes obtingudes per 14C dels ossos de l'interior de la cambra i del corredor del sepulcre d'Alcaidús (336030 BP, 334030 BP, 322035 BP, 311030 BP, 307535 BP). Sembla evident que, tret d'algun petit possible fragment, no hi ha ceràmica talaiòtica a l'exterior del monument, encara que les datacions de l'interior ens documenten un ús pretalaiòtic final - talaiòtic inicial.

Aquest fet també el trobem a Biniac-l'Argentina, on la diferència cronològica entre les restes òssies datades per 14C i el material ceràmic pretalaiòtic datat per TLD, trobat majoritàriament a l'exterior, són prou considerables. Aquest fet només el podem explicar com una buidada d'aquests monuments per a ser reutilitzats en època tardana.

Conclusions

El grup de sepulcres megalítics de Menorca oriental ja fa temps que va ser definit i és dins aquests grup on incloem el sepulcre d'Alcaidús, juntament amb els de Montplè, Binidalinet i ses Roques Llises. Posteriorment han estat donats a conèixer altres monuments funeraris d'aquestes característiques a la costa nord de l'illa, com són els casos de Ferragut i Son Ermità, però el fet que aquests monuments hagin estat objecte d'intervencions descontrolades no ens permet tenir-ne un coneixement prou complert. Aquests dos exemplars més occidentals queden aïllats del que és el grup de sepulcres de la Menorca oriental i, a més, sembla que no tenen la mateixa evolució proposada per aquest grup, que és el precedent de les navetes de tipus intermedi.

També ja havíem fet esment de les relacions d'aquests jaciments amb els de Son Bauló i s'Aigo Dolça, entorn a la badia d'Alcudia, a Mallorca. La relació és ben clara si també comparem el material ceràmic i lític. S'ha proposat també un possible contacte amb els sepulcres del grup occità de *Causes* i amb algun petit megàlit de la zona provençal.

Els megàlits de la zona meridional de la península ibèrica, juntament amb els de la costa catalana, els podem comparar als casos menorquins quant a la seva estructura interna però no en el seu aspecte extern, ja que en els casos que presenten túmuls, aquests són ben diferents dels murs adossats que presenten els sepulcres menorquins.

Finalment creiem que caldria aprofundir en l'estudi de les possibles relacions amb els grups de sepulcres corsos i sards perquè les similituds estructurals són prou importants i vénen reforçades per l'evident similitud dels materials ceràmics ja apuntats per Menorca, però que també hem de fer extensible a Mallorca, si comparem els materials de s'Aigo Dolça amb els del grup de Bonnanaro a Sardenya.

Bibliografia

- ARNAL, J. (1963). *Les dolmens du departament de l'Herault*. Paris.
- ARRIBAS PALAU, A; FERRER PALMA, J. E. (1997). *La necrópolis megalítica del pantano de los bermejales*. Monogràfica Arte y Arqueologia 39. Universidad Granada, Granada.
- ATZENI, E., CONTU, E., FERRARESE CERUTI, M.L. (1987). "L'età del rame nell'Italia insulare: la Sardegna". *L'età del rame in Europa*, Viareggio, pp. 441-467.
- AUDIBERT, J. (1958). "Notes de préhistoire provençale I. Les hypogées préhistoriques de Fontevielle. B. du Rh". *Provence historique*.

BOSCH i LLORET, A., CHINCHILLA i SANCHEZ, J., MERCADAL i FERNANDEZ, O. i TRRUS i GALTER, J. (1993). "El paradolmen de Tafania (Ventalló)". *Cypsela* X, Girona, pp. 30-50.

CALVO TRIAS, M., COLL CONESA, J. i GUERRERO AYUSO, V.M. (1997). "El dolmen de S' Aigua Dolça. Sepulcro colectivo del pretalayotico." *Rev. Arqueologia*. Madrid.

CONTU, E. (1996). "Problematica e inquadramento culturale. L'antica età del bronzo". *Atti di cong. di Viareggio*. 9-12 /17 1995, Firenze, pp. 385-396.

CONTU, E.(1955). "Ipogei eneolitici di Ponte Secco e Marinaru presso Sassari". *Studi Sardi. Vol.XII-XIII*, Sassari. pp. 21-89.

COURTIN, J. (1976). "Les civilisations néolithiques en Provence". *La préhistoire française- Tom II. Les civilisations néolithiques et préhistoriques de la France*, Paris, pp.256-266.

DEPALMAS, A. (1989) "La cultura di Monte Claro: considerazioni e aspetti tipologici". *Antichita' Sarde*. N° 2, Sassari, pp. 5-62.

FERRARESE CERUTI, M.L. (1972-1974). "La tomba XVI di Su Crucifissu Mannu e la cultura di Bonnanaro". *Bolletino di Paleologia Italiana* XXIII, Vol. 81, pp. 113-210.

FERRARESE, M. L. (1980): "Le domus de janas di Mariughia e Canudedda e il dolmen di Motorra. Dorgali". *Documenti archeologici*, Chiarella, pp. 57-65.

FLAQUER I FABREGAS, J. (1952). "Torre d'en Gaumés, excavaciones de 1943" *N.A.H.* 1, Madrid, pp. 118-120.

GARCIA ORELLANA, J. (1998). *Caracterització de ceràmica pretalaiòtica de l'illa de Menorca mitjançant la datació per termoluminiscència*. Treballs del Museu de Menorca 18. Maó.

GORNÉS, S. Et alii (1992). "Nous monuments funeraris del món pretalaiòtic de Menorca" a G. Rosselló Mordoy (ed.) *La prehistòria de les illes de la mediterrània occidental*. X jornades d'estudis locals, Palma, pp. 419-441.

GUERRERO AYUSO, V.M., COLL CONESA, J. i CALVO TRIAS, M. (1997) "Estado actual del Megalitismo en Mallorca. El yacimiento arqueológico de S'Aigua Dolça". *II Congreso de Arqueologia Peninsular. Tomo II. Neolítico, Calcolítico y Bronce*, Zamora.

LUGLIE, C. (1995). "Forme ceramiche della prima età dei metalli e della cultura di Monte Claro nell'Oristanese". *Atti del convegno "La ceramica artistica, d'uso e da costruzione nell'Oristanese dal neolitico ai giorni nostri"*, Oristano, pp. 71-99.

LUGLIE, C. (1996). *Elementi culturali del neolitico medio-superiore da alcuni insediamenti del Sinis. La ceramica nel Sinis dal neolitico ai giorni nostri*, Oristano-Cabras, pp. 57-95.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1991) *Arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Treballs del Museu de Menorca 12, Maó.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1993). "Algunes observacions sobre l'hipogeisme i el megalitisme a Menorca". *Homenatge a Miquel Tarradell*, Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, pp. 309-323.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (1975). "Algunas consideraciones sobre los sepulcros megalíticos de Menorca". *Santuola* II, Santander, pp.153-173.

PLANTALAMOR MASSANET, L.; LÓPEZ PONS, A. (1983). "La naveta occidental de Biniac-l'Argentina (Alaior - Menorca)". *N.A.H.* 15, Madrid, pp. 359-381.

PLANTALAMOR MASSANET, L. (2000). "Anàlisi comparativa i seqüència cultural" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 129-140.

PIANTALAMOR MASSANET, L. (2000). "Estudi i inventari del material" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 55-112.

PLANTALAMOR MASSANET, L.; Marquès Moll J. (2000). "Estudi arquitectònic" *Biniaï Nou el megalitisme mediterrani a Menorca*, pp. 37-54.

ROSSELLO BORDOY, G. (1966). "Excavaciones en el círculo funerario de Son Bauló de Dalt (Santa Margarita. Isla de Mallorca)" *E.A.E.* 51, Madrid.

ROSSELLO BORDOY, G., PLANTALAMOR MASSANET, L, i LOPEZ PONS, A. (1980) "Excavaciones arqueológicas en torre d'en Gaumes. (Alayor-Menorca) I. La sepultura megalítica de Ses Roques Llises". *N.A.H.* 8, Madrid, pp. 71-138.

TARRUS, J. (1999). "Réflexions sur le mégalithisme en Catalogne". *Mégalithismes de l'Atlantique à l'Étiopie. Sous la direction de Jean Guilaine*, Paris.

USAI, E. (1988). "Aspetti della cultura eneolitica de Monte Claro". *Quaderni didattici 1/1988. Riti funerari nel mondo prenuragico*, Cagliari, pp. 19-22.

RESUMEN

Informe que complementa anteriores estudios realizados sobre las sepulturas dolménicas de Alcaidús en Menorca. Los autores abogan por una posible relación con culturas afines de Cerdeña que presentan una clara relación con estas manifestaciones arcaicas del megalitismo en las Baleares mayores.

ABSTRACT

A report complementing previous studies on the dolmenic tombs of Alcaidús in Minorca. The authors suggest a possible relations with similar cultures in Sardinia, which show clear links with the ancient megalithic monuments found in the larger of Balearic Islands.